



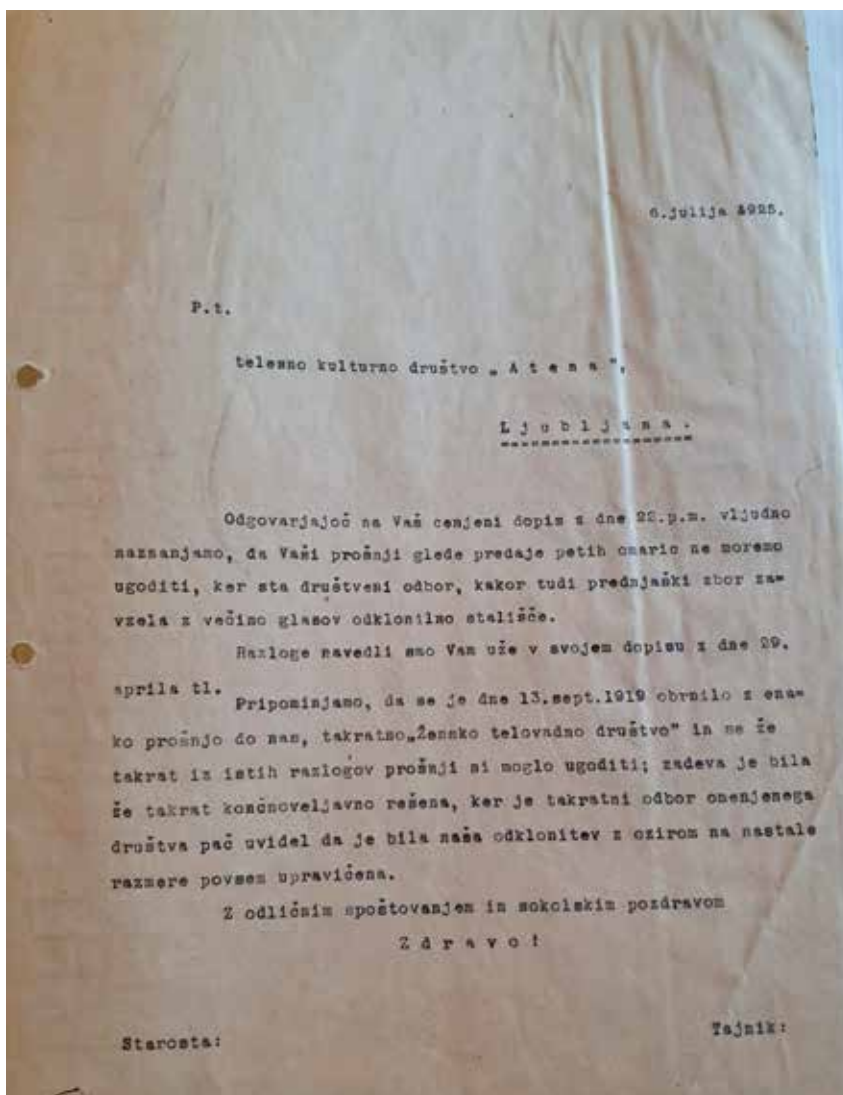
Ivan Čuk

Slovenec sem in kdo je več?

Dr. Viktor Murnik, oče slovenske telesne kulture in večine slovenskega strokovnega izrazja, je dejal »Slovenec sem in kdo je več?«, na drugi strani pa nam je **Ivan Cankar** zabrusil »**Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni!**«. Tudi, ko se pogovarjamo o slovenščini, je dobro imeti obe izjavi pred očmi, saj prva poudarja samostojnost in narodno zavest, druga pa podrejanje tujcem, v današnjem času nareku globalizma.

V prejšnji reviji Šport je imel uvodno besedilo Dušan Macura, ki se je zanimivo in filozofsko spustil na področje izrazoslovja. Njegov sestavek z naslovom Šport med telesno kulturo in kulturo telesa je zanimivo branje, vendar pa sem v sestavku pogrešal neposredna določila, kaj je telesna kultura, kaj je kultura telesa in kaj je šport. Zanimivo je uporabil izraz kultura telesa, ki ga je že leta 1931 uporabil filozof dr. Stanko Gogala v delu O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja. Pa vendar je sledilo nadaljevanje le v slogu športa, ki je za njega vseobsegajoč izraz, še več, zanj je izraz telesna kultura podrejen pojem športu. V znanosti je pač tako, da je zelo težko voditi pogovor, če temeljni pojmi niso natančno določeni.

Težave pri uporabi in umeščanju slovenskih izrazov lahko zasledim tudi na drugih naših področjih. Npr. izraz humanizem ima v SSKJ dva pomena, in sicer na eni strani pomeni kulturno in umetnostno gibanje v renesansi, ki je poudarjalo pomen človeka, njegovega življenja, in na drugi strani nazor, ki temelji na spoštovanju človeškega dostojanstva in skrbi za človeka. Slovenski izraz človekoljubje po SSKJ pomeni le ljubezen do ljudi in pripravljenost pomagati. Le v slovensko-nemškem slovarju Maksa Pleteršnika iz leta 2006 so kot sopomenke človekoljubja v nemščini Menschenfreundlichkeit, die Philanthropie, die Humanität. V slovenskem slovarju sopomenk je človekoljubju pripisana beseda filantropija. Le kako nastane nekaj tako različnega v



Dopis telesno kulturnemu društvu Atena (Arhiv RS, zbirka Ljubljanski Sokol)

tako preprosti besedi, ki naj bi jo razumel v slovenski različici vsak Slovenec. ARRS na spletnih straneh ponuja šifrant, kaj sodi pod humanistiko. Tako beremo, da sodijo sem zgodovinopisje, arheologija, antropologija, etnologija, jezikoslovje, kulturologija,

literarne vede, muzikologija, umetnostna zgodovina, filozofija, teologija in geografija. ZRC SAZU ima v svoji sestavi Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in znotraj njega Terminološke in terminološko svetovalnice.

Morda je začetek sestavka res nenavaden, saj je že takoj razvidno, da niti temeljne slovenske organizacije ne premorejo pri najbolj preprostih poimenovanjih uporabljati slovenskega besedja. Morda smo v komunizmu res izgubili človekoljubje, pa zakaj ga nismo ob osamosvojitvi vrnili, saj smo vseeno prešli eno stopnjo razvoja. In zakaj pri ARRS uporabljajo pri enem področju za znanost logijo, drugič slovje? In zakaj ni primerna beseda izraz za termin? Ali res Terminologične pove več kot Izrazoslovišče? Ali s temi izrazi slabimo slovenščino? Ali jo morda bogatimo? Smo kaj manj Slovenci, če zapuščamo lastni jezik?

Podobno kot imajo najpomembnejše strokovne organizacije težave s slovenskim izrazjem, imamo enako težavo tudi mi na telesno kulturnem področju. Moj zadnji prispevek s področja določitve izraza telesna kultura in šport je bil v tej reviji leta 2014, kjer sem podal dr. Silvu Kristanu mnenje o uporabi izrazov v Terminološkem slovarju, ki ga je izdal pri Fakulteti za šport. Kar nekaj izrazov je, ki so se nam prikradli in prevzeli prvenstvo pri uporabi izrazov. Letos sem na Kulturnem bazarju predstavil sestavek z naslovom Višje, močnejše, hitreje. Pred predstavitvijo je eden od zgodovinarjev imel pomisleke, da bi predstavil najprej izraz in razvoj telesne kulture in nato šport, saj naj bi bila tema le šport. Tudi na predstavitvi se je ena od udeleženk samovprašala, ali planinstvo ni šport.

Očitno smo globoko zabredli, saj nimamo razčiščenih temeljnih pojmov, kdo smo in kaj je naša dejavnost. Težave imamo zato na ARRS, kjer sta v šport vključena tako or-

topedija kot tudi fizioterapija, težave imamo na področju zdravja, kulture, NAKVIS, univerze, RTVSLO ipd.

Mene so učili, da je naš temeljni pojem telesna kultura, po študiju pa so me prepričevali, da je temeljni pojem šport. In šport naj bi pretehtal izraz telesna kultura. Zanimivo mi je bilo, ko sem Andreo Massija, voditelj najuspešnejše slovenske športnice Tine Maze, vprašal: »Ali je turno smučanje, ki ga izjemno ceni, šport ali samostojna telesno-kulturna dejavnost?«. Odgovor, da je šport, me je presenetil, ampak dodatek, da zato, ker bo na naslednjih olimpijskih igrah to športna disciplina, v kateri se bodo merili za odličja, pa potolažil.

Pa si pogledjmo dve temeljni določili, in sicer o telesni kulturi in športu. Telesna kultura je izraz, ki ga uporabljamo že skoraj sto let. Zanimivo je, da izraza šport ne določata ne Zakon o športu ne OKS-ZŠZ. Ali ni zanimivo, da v najpomembnejših dokumentih v Sloveniji v zakonu in v statutu ne moremo izvesti, kaj je šport, oba dokumenta pa natančno opisujeta, kako se to področje ureja. Tudi MOK v svojih dokumentih nikjer ne opredeljuje, kaj je šport. Zato smo uporabili za šport dve določili, in sicer določilo SportAccorda (zveza mednarodnih športnih zvez, pomembnejša od MOK) in določilo Evropske listine o športu. Določilo o telesni kulturi je iz hrvaškega Leksikona športa iz leta 1984.

Do sedaj je veljalo, da je najstarejši zapis o uporabi izraza telesna kultura v Sloveniji iz leta 1928. V arhivu Ljubljanskega Sokola (Arhiv Republike Slovenije) je dopis telesno

kulturnemu društvu Atena z dne 6. 7. 1925. Ni se samo dejavnost imenovala telesna kultura, temveč je obstajalo celo telesno kulturno društvo! Iz novembra tega leta je tudi dopis Športnega društva Ilirija v Ljubljani Ljubljanskemu Sokolu, kjer piše: »Kot dve najstarejši ljubljanski društvi v telesni kulturi...«. Omenjeni dokumenti dokazujejo, da je bil izraz telesna kultura že uporabljan in uveljavljen pred drugo svetovno vojno.

Že preprosta primerjava določil pove, da je šport podrejeni izraz telesni kulturi. Organizirana telesna kultura se je pričela razvijati s ciljem zdrave duše v zdravem telesu. Ni naključje, da je telovadba (naši predniki so našli odličen izraz za to dejavnost) temeljna dejavnost tega izreka, saj tudi izraz to poudarjeno napeljuje, da vadimo telo in s tem tudi dušo. Prvi slovenski sestavek Henrika de Coste s področja telesne kulture nosi naslov Nekaj besed o telovadstvu (1864). Pa si osvežimo nekaj njegovih misli: »Malo časa je še le, kar je telovadba, ta koristna in lepa umetnost med nami javno priznana ... Stari Grki so imeli tri vrste telovadstva: vojaško, katero je učilo, kako je treba sovražnika zgrabiti in braniti se mu, krepčalno, kateremu je bilo namen, da je utrdilo človeku telesne moči in zdravje, in bórsko, najslavnejše izmed vseh, porojeno iz razveseljevanja in iz tiste želje, po kateri je človek hrepenel očitno pred gledalci pokazati, kako je močan in gibčen.« V tem času je telovadba temeljni pojem vsej telesni dejavnosti, saj šport pod tem izrazom v našem okolju še ni obstajal.

In kaj je bila vsebina vadbe prvih slovenskih telovadcev? Iz knjige Nauk o telovadbi prvi

Telesna kultura (1984)	Evropska listina športa (1992)	SportAccord (2011)
Telesna kultura – oblika in sestavni del kulture, ki jo predstavljajo stvarne in duhovne vrednosti na področju telesne vzgoje, športa in poživljujoče dejavnosti. Med pojavne oblike telesne kulture sodijo telesna vzgoja, igre, telovadba, šport, tudi pohodništvo, ples, narodne igre ipd.	Šport so vse vrste telesne dejavnosti, tako organizirane kot neorganizirane, katerih namen je izraziti ali izboljšati telesne zmogljivosti, psihično stanje, oblikovati socialne stike ali dosegati športne rezultate na vseh ravneh tekmovanj.	Šport so vse oblike običajno tekmovalne telesne dejavnosti, skozi občasno (neorganizirano) ali organizirano vadbo z namenom ohranjati ali izboljšati telesne sposobnosti in spretnosti ob zabavi za udeležence, v posameznih primerih pa tudi za gledalce. Obstaja na stotine športov, od takih, ki zahtevajo samo dva udeleženca, do takih s stotinami sočasnih udeležencev, ki sodelujejo lahko v skupinah ali pa kot posamezniki. Hkrati ta organizacija določa, kaj so merila, da bi lahko neka dejavnost postala šport: 1. vsebuje tekmovanje; 2. dejavnost ni škodljiva živim bitjem; 3. ni odvisna samo od opreme enega proizvajalca; 4. rezultat ni odvisen od sreče.

(1867) in drugi del (1869) se lahko podučimo, da so tekli na kratke in dolge proge (zanimivo, tak tek so poimenovali trpotek), skakali v višino in daljino, skakali s palico, metali kopje, krogle in kamnje, sabljali, se ukvarjali z rokoborbo, dvigali uteži, plezali po lestvah, vrveh, žrdeh, telovadili na obročih, premičnih drogovi, bradlji (takrat imenovani kozi), drogu, gredeh, izvajali plesne korake ter vaje moči in gibljivosti, se pravi, mnogo različnih dejavnosti. Da bi bila predvidena tekmovanja, v obeh knjigah ni zaslediti.

Razvoj telovadbe je obsegal veliko različnih dejavnosti, ki so se s časom osamosvajale in dobivale nove izraze. Tudi telovadba je razvila dva temeljna izraza: proste vaje (kamor so sodile tudi atletske discipline) in vaje na orodju, med obema svetovnima vojnima se za vaje na orodju prične uporabljati izraz orodna telovadba, ki še danes ni zamrl. Npr. atletske discipline so bile del telovadbe in nastopov na svetovnih prvenstvih do leta 1950 v Baslu. Prvo svetovno prvenstvo v atletiki pa je bilo leta 1979. Na olimpijskih igrah so bile atletske discipline in telovadne discipline ločene od leta 1896. Po drugi svetovni vojni, ko komunisti ukinejo delovanje Sokola, se prične uvajati novi izrazi, kot sta npr. fiskultura (namesto telesna kultura) in gimnastika (namesto telovadba). Nekateri moji profesorji, ki so trpeli pomanjkanje znanstvene odličnosti, so si pomagali s tem, da so nam vsilili kupe tujk (kot npr. motorika in morfologija) namesto slovenskih izrazov. Nekatere posledice so še vedno dobro vidne. Izraz telovadba

je zamenjal izraz gimnastika (po vzoru na komunistično Sovjetsko zvezo). Tako smo dobili gimnastične vaje, lep slovenski izraz telovadne vaje ni bil več zaželen. Če je bila pred drugo svetovno vojno članica Mednarodne telovadne zveze sokolska organizacija, je bila po njej Gimnastična zveza Jugoslavije, katere je bila članica Gimnastična zveza Slovenije. Zanimivo je, da nasledniki na Gimnastični zvezi Slovenije celo prepovedujejo uporabo slovenskega izraza telovadba. Ob pripravi bolonjskega študija na Fakulteti za šport se je mudilo s sprejemanji programov, zato smo dobili predmet Športna gimnastika z ritmično izraznostjo. Vse želje po poslovenjenju imena so bile potem zadržane, saj sprememba imena pri NAKVIS pomeni veliko spremembo programa in bi bilo potrebno ponovno oceniti celoten študijski program, kar bi lahko celo privedlo do prekinitve izvajanja programa. Na Fakulteti za šport je ob prenovi fakultete pred vrati napis Gimnastična dvorana, kar v slovenskem prevodu pomeni telovadnična dvorana, ki jo slovensko enostavno imenujemo telovadnica, saj se v njej izvaja telovadba. Zaradi požarnih redov in načrtov bi sprememba imena zahtevala veliko dela in stroškov. V učnem načrtu za šport za osnovno šolo RS je del vsebine gimnastična abeceda, ki je izdajatelj še ni poslovenil. Velika večina zagovornikov izraza gimnastika (športno usmerjene osebe) se izgovarja na stroške, ki bi pri tem nastali, nihče pa ni pomislil na vse stroške, ki so nastali, ko so potujčili lepi slovenski izraz telovadba. Da o narodni zavesti, kulturi ohranjanja jezika sploh ne govorimo, kot o duhovnih vrednostih telesne kulture. Predvsem je čutiti, da »športniki« ne spoštujejo določila, kaj je telesna kultura, saj določilo šport ne govori nič o jeziku, narodu in podobnih duhovnih in stvarnih vrednostih naše dejavnosti.

Kakorkoli obrnemo, je telovadba temeljna dejavnost telesne kulture. Najlepše je to ponazoril olimpijski zmagovalec v alpskem smučanju Jean Claude Killy, ki je, preden je začel s tekmovanjem, izvajal telovadne raztezne vaje in vaje moči. Tako tudi šport ne more brez telovadbe, saj če želi napredovati, mora uporabljati vsebine telovadbe. Še več, v našem prostoru so npr. imeli smučarsko telovadbo (gimnastiko), ki je smučarje pripravljala z vsebinami telovadbe na smučanje.

Prvo slovensko planinsko društvo (ustanovljeno 1893) izda leta 1895 Planinski vestnik, ki opisuje, zakaj so ga ustanovili: »To vseslovensko društvo pa je porodila srčna

želja, da bi Slovenci bolj spoznali prirodno lepoto širne domovine in jo potem toliko iskreneje ljubili. Ustanovili je naše društvo idealno navdušenje za prelepe slovenske planine in čudoviti Kras...«, se pravi s telesno dejavnostjo vzgajati dušo. Pri planinstvu res ne moremo govoriti o športni dejavnosti, temveč o samostojni telesno kulturni dejavnosti.

V pripravi na ta članek sem povprašal nekatere sodelavce na fakulteti, kdaj telesna dejavnost (dejavnost človeka, ko prične trošiti energijo nad količino energije, ki jo predstavlja temeljna presnova za ohranitev človeka) postane šport? Skoraj vsi so mi odgovorili, ko se prične tekmovanja (skladno z določilom SportAccorda). Se pravi, tekmovanje je tisto, ki določa, kdaj dejavnost postane šport.

Pri Klubu slovenskih biciklistov so od vsega začetka nagnjeni v športno dejavnost z željo po tekmovanju in leta 1888 ob 25. obletnici ustanovitve Južnega Sokola tekmujejo v kolesarstvu, telovadci pa v skoku v daljino in v sestavi na drogu. In tu so prvič izpostavili pomen slogana višje, močnejše, hitreje, kar je temeljno vodilo športa. Najboljši rezultat je dosegel češki telovadec v skoku v daljino z rezultatom 6,30 m, slovenski telovadec pa je skočil 4,60 metra. In tako se leta 1888 v Sloveniji rodi šport, ki ustreza vsem določilom SportAccorda, čeprav se ga še ne poimenuje tako. Slovenska sokolska zveza se leta 1907 včlani v Mednarodno telovadno zvezo (takrat še imenovano evropsko, čeprav sta članici tudi Kanada in Egipt) in tega leta tudi prvič nastopijo slovenski telovadci na svetovnem prvenstvu v telovadbi. Na tem tekmovanju tekmujejo v naslednjih disciplinah: tekmovanje vrste (seštevek vseh rezultatov članov vrste v vseh disciplinah), mnogoboj (seštevek rezultatov vseh disciplin posameznika), parter, konj z ročaji, drog, bradlja, preskok, dviganje uteži, tek 150 m, skok v daljino in višino. Mednarodna telovadna zveza je od leta 1904 zadolžena za izvedbo in vodenje orodne telovadbe na olimpijskih igrah. Verjetno ni nobenega, ki bi dejal, da olimpijske igre niso športni dogodek, ter da ga upravljajo športne organizacije. Tako se šport absolutno ne začne z ustanovitvijo športnega društva Ilirija ali Športne zveze Ljubljana, na kar so napeljevali nekateri zgodovinarji pri OKS-ZŠZ in tako slavili pred kratkim stoletnico slovenskega športa. Če bi šli po določilu, kaj šport je, potem je najstarejši zapis športa v Valvasorjevi knjigi Slava vojvodine Kranjske, kjer opisuje športni dogodek tek-



Napis pred vhodom v telovadnico na Fakulteti za šport

movanje in borba čolnarjev za sod vipavca v organizaciji mestnega poglavarstva v letu 1092 v Ljubljani.

Pa vendar si moramo tudi postaviti vprašanje, kdaj postane telesna dejavnost telesno kulturna dejavnost. Kadar je namen telesne dejavnosti zdravo telo v zdravi duši ali doseči, da bo telo pripravljeno za tekmovanje. Tako lahko na primeru kolesarjenja razlikujemo naslednje tri dejavnosti: športno – tekmovanje, razvedrilno – za dobro počutje gremo na izlet s kolesom, prometno – s kolesom gremo v šolo, kolo je v tem primeru prometno sredstvo. Prvi dve vrsti sodita v telesno kulturo, tretja pa na področje prometa. Za prvo prometna pravila ne veljajo, saj so zagotovljeni posebni pogoji, za drugi dve dejavnosti pa veljajo prometna pravila v celoti. Tudi za tretjo vrsto pa velja, da je to telesna dejavnost. Tudi kuhanje je telesna dejavnost, pa zato ni telesno kulturna. Kot pripadniki telesne kulture pa seveda podpiramo vse vrste telesnih dejavnosti, ki ne škodijo človeku.

Zanimivo je, da je v veliko primerih tekmovalni dejavnosti dodan pridevnik športni in imamo tako športno plezanje, športne plese, če omenim samo najbolj izpostavljena primera. Ta pridevnik je dodan tistim dejavnostim, ki niso v temelju namenjene tekmovanju, saj se jih je najprej izvajalo v netekmovalni obliki. Zanimivo športnim igram nikoli ni bil dodan pridevnik športni, saj ni bilo potrebe, saj je tem igram temelj tekmovanje med dvema skupinama. Tako ne obstaja športna košarka ali športni nogomet. Seveda pa tudi ni vsaka igra šport.

In kdaj lahko športniki v Sloveniji pričakujejo, da bodo upoštevani kot športnik? Najprej mora biti član športnega društva, potem mora imeti tekmovalno licenco – dovoljenje za nastopanje posameznika v uradnem tekmovalnem sistemu, ki jo v skladu s svojimi pravili podeli posamezna NPŠZ ali ŠIS-SPK. Uradni tekmovalni sistem je sistem domačih in mednarodnih tekmovanj v posamezni športni panogi, ki so ustrezno stopenjsko razvrščena glede na njihovo medsebojno konkurenčnost (iz Pogoji, pravila in kriteriji za registriranje in kategoriziranje športnikov v RS, 2022). Skratka, da te slovenska stroka prizna kot športnika, moraš tekmovati.

Država športnike denarno podpira, zato skoraj vsaka telesna dejavnost prej ali slej želi postati šport in biti denarno podprta s strani stalnega dotoka sredstev. Najboljši primer tega je, da so v socializmu določilo

o športu dodali, da je to tudi tekmovanje proti naravi ali proti samemu sebi, ter tako razglasili npr. alpinizem za šport (kot da narava zavestno tekmuje proti človeku) in npr. razvedrilno (rekreativno) dejavnost posameznika razglasili za šport. In tudi zaradi teh mahinacij postaja šport prevladujoč izraz, saj le ta pomeni denarno odvisnost, za kar so mnogi pripravljeni izdati svoje temeljno poslanstvo.

In še nesrečni pojem športna vzgoja za predmet v šolskem okolju ali še bolj nesrečen izraz šport za ta šolski predmet. Iz določil, kaj je šport, je jasno, da je v naši osnovni in srednji šoli temeljni cilj ustvarjati športnike, kar pa ni čisto res. Sicer je to res bil nekaj časa prikriti cilj državnih uradnikov, da po zgledu ZDA prevzamejo šole ustvarjanje športnikov. Športniki se ustvarjajo v športnih društvih, navsezadnje o tem pričajo uradni dokumenti. Na spletni strani vlade R Slovenije je pri osnovni šoli predmet Šport, v učnem načrtu pa v opredelitvi predmeta piše: »Šolska športna vzgoja je nenehen proces bogatenja znanja, razvijanja sposobnosti in lastnosti ter pomembno sredstvo za oblikovanje osebnosti in odnosov med posamezniki.« To določilo je tako splošno, da velja za vsa predmetna področja v šolskem okolju in ne pove bistva športne vzgoje. Tudi nadaljevanje: »Z redno in kakovostno športno vadbo prispevamo k skladnemu biosocialnemu razvoju mladega človeka, sprostivši, nevtralizaciji negativnih učinkov večurnega

sedenja in drugih nezdravih navad.« Že v predhodnem besedilu smo ugotovili, kdaj je dejavnost šport in kdaj ni, zato je na mestu vprašanje, ali z redno telovadbo ali rednim planinarjenjem ne uresničujemo teh ciljev? Če namesto izraza »športno vadbo« vstavimo »vadbo igranja violine« (saj je seveda to tudi telesna dejavnost), bo naslednji del določila prav tako povsem veljaven. Tudi zato je izraz telesna vzgoja za to področje delovanje v šoli primernejši in je neposredno izpeljani izraz iz telesne kulture. Seveda ni naključje, da v Veliki Britaniji (domovini novejšega športa) niti pod razno ne preimenujejo predmeta telesna vzgoja v športno vzgojo ali šport. Oxfordski slovar pa pove, da je telesna vzgoja sestavljena iz telovadbe in športa.

Nedoločeni temeljni izrazi so bili vedno izhodišče za ribarjenje v kalnem, kjer si lahko po potrebi eno ali drugo. Urejeno področje tega pač ne dopušča. In stroški uporabe slovenskega izraza ne pretehtajo dobrobiti za narodni obstoj. Zato je pomembno tudi določilo v Pedagoški enciklopediji iz leta 1989, da **je učenje obvladovanje dosežkov predhodnih generacij**.

prof. dr. Ivan Čuk
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport
ivan.cuk@fsp.uni-lj.si